

# КООПЕРАЦІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ



Видання  
Українського Громадського Комітету  
в Чехословацькій Республіці  
ПРАГА 1923

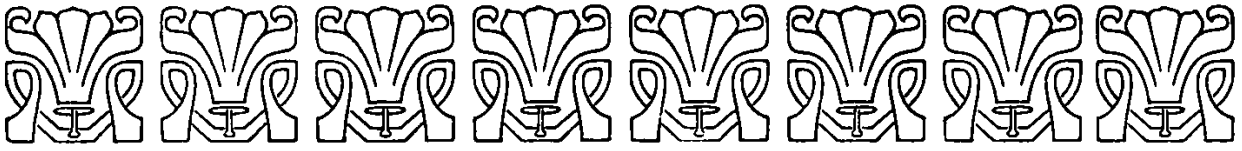
# КООПЕРАЦІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

---

ВИДАННЯ  
УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО КОМІТЕТУ  
В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ  
ПРАГА 1923

Відбитка зі збірника „Господарство Чехословаччини“

Друкарня „Політика“ в Празі



## КООПЕРАЦІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ. \*)

*Значіння кооперативної думки в Чехословацькій народній господарці.*

Думка кооперативної самопомочі в Чехословацькій народній господарці, а зокрема в чеському селі, була свідомою боротьбою з несприятливими наслідками економічного лібералізму,

представником якого в колишній Австро-Угорщині був германізуючий і мад'яризуючий централізм.

Економічна трудова самопоміч була саме тим першим тереном, в якому насамперед проявилось стихійне прямування Чехословацького народу до самостійности. Народ, позбавлений політичної незалежности, після свого національного пробудження вхопився незабаром за думку кооперації як по містах — серед міщанських і робітничих кол, так і по селах, щоб, таким чином, заложити фундамент для своєї майбутньої самостійности. В 50 роках минулого століття в часи гнітючого абсолютизму Баха, з'явилися серед чеського народу перші три пропагатори кооперативної думки: Шимачек, що пильно засновує кооперативні громадські позичкові каси, себ то кредитні установи типу Шульце-Деліче; Хлеборад, який закладає в робітничих колах споживчі товариства, та лікарь Кампелік в Кралево-Градецькій окрузі, який рекомендує закладати по селах повітові кредитні товариства, що, на його думки, мають помагати хліборобам в тяжких обставинах.

*I. Мійські кооперативні установи.*

Стан народньої господарки в чеських країнах у 60—70 роках XIX століття був такий, що найприхильніщі умовини для повстання кооперативних установ були фактично і передовсім серед середніх шарів мійського населення. Починаюче промислове життя в чеських країнах відчувалося по містах. Осередок міст творили верстви ремісницькі та купецькі. В їхнім оточенні почав з'являтися вплив фабричної конкуренції як місцевої, так і закордонної, особливо, з огляду на торговельну умову Австрії з Англією та іншими країнами, бо та умова базувалась на засадах вільної торгівлі. Спонукуючим моментом до організації кооперативного кредиту серед мійського населення чеської національности була ще й та обставина, що національних кредитових установ серед Чехів майже не було. Мійські ощадниці, як і мійська самоуправа, здебільшого

\*) Стаття д-ра Л. Дворжака (з книги „Кооперація в Ч. С. Р.“ р. 1921).

були німецькі, а крім цього, їхні стремління було скеровано, головним чином, до уділювання гіпотечного кредиту під заперуку мійського нерухомого майна.

Не можна тому дивуватися, що прямування Шульце-Деліче знайшли сприятливий ґрунт серед чеських мійських шарів, котрі вхопились за нові думки, як за засіб до господарського і національного підйому. Треба зазначити, що в цьому стремлінні до організації кооперативного кредиту навіть самі Німці, що живуть по Чехах, лишилися далеко за Чехами, а саме тому, що серед них поширювався цей рух головне на користь ощадних кас. Тому, наприклад, року 1874-го в Чехах було позичкових кас системи Шульце-Деліче — 307, а з цього 226 було чеських і 81 німецька; але ощадних кас було 70, з них 26 чеських і 44 німецьких. На Мораву в цьому ж самому році позичкових кас було 218, а саме 192 чеських і тільки 26 німецьких; але з 30 ощадних кас тільки 11 чеських, решта (19) були німецькі. В Шлезьку було 15 позичкових кас, із них 1 чеська, 1 польська, решта — німецькі; 12 ощадних кас були виключно німецькі. Таким чином, всього разом в чеських країнах було: 419 чеських і 120 німецьких позичкових кас; ощадних кас було 75 німецьких і 36 чеських.

Величезне число німецьких ощадних кас пояснюється ще й тим, що тоді по мійських самоуправах переважної частини міст під натиском уряду перевагу мали німці. Зріст кооперативних громадських ощадних кас не припинило навіть відоме віденське банкрутство в 1873 році. Розвиток їх безупинно йшов від 60 років так, що під цей час мійські громадські ощадні каси творять дуже поважну частину народного господарства у Чехословаччині.

Чеських ощадних кас було з кінцем 1917 року у Чехах, на Мораві та Шлезьку — 702. Вони мали 308.100 членів, 30.244.000 корон паїв, 79.025.000 резервового капіталу та 1.201.010.000 корон вкладок. Німецьких ощадних кас у 1917 році було 429 й в 1913 році вони мали 92.508 членів, 2.311.800 корон паїв, 17.600.000 корон резервового капіталу і 297.377.000 вкладок.

*II. Повстання споживчої кооперації.* Майже одночасно з основиною ощадних кас по системі Шульце-Деліче, почався, дякуючи діяльності Хлеборада, могутний рух споживчої кооперації, що поставила собі такіж великі завдання, як і її зразок — „Рочдельські піонери“. Цей рух, виходячи з мійських центрів, поширився і на сільські округи. Не зважаючи на те, що його було викликано в значній мірі тяжкими умовами життя фабричних робітників і мав він сприятливий ґрунт та підвалини в нездорових господарських відносинах 70-их років, він все ж таки швидко занепав. 1867-го року було споживчих товариств в чеських країнах 34; в 1872 році — аж 438, з них — 352 чеських і 86 німецьких. У 1875 році число їх впало до 225, в 1880 році залишилося вже тільки 89, але і ці згодом перестали існувати. Під той час не було ще для їхнього існування економічних підстав. Як лише настало тяжке економічне положення в наслідок фінансової кризи 1873 року, — щезли і вигоди споживчих товариств, для існування яких не було фактично потрібного числа зорганізованих членів, а одночасно не було досить підготовлених урядовців та спеціалістів, що могли б з успіхом провадити цю справу.

Споживчі товариства фактично зникли на два десятиліття. Вони знову з'явилися доперва в 90 роках, але вже серед зовсім інших умов. Тепер вони повстали у великих промислових центрах Чехії, Морави та Шлезька, де без перерви творилися великі індустріальні підприємства.

Здійснювали ідею споживчої кооперації вже діячі, відповідно довідчені, з комерційним знанням і віддані кооперативній справі з захопленням апостолів. З кінцем 1918 року чеських споживчих товариств наваховувалось 287 з 127.408 членам, а їхній обороть досяг 73.873.000 корон чеських. Мали вони 3.231.000 паїв, 2.544.000 к. ч. резервового капіталу, цілий же їхний пасив виносив 19.685.000 кор. ч. Поруч з тим в німецьких споживчих товариствах (в загальній кількості 290) було у 1916 році 151.347 членів, їхній прибуток виносив 53.612.000 корон, паїв було 3.174.000, резервового капіталу — 2.870.000 корон. Майно оцінювалося у 18.547.000 к. ч. Споживчих товариств з переважаючим польським елементом було 17. Вони мали 6514 членів при 3.530.000 кор. річного обороту, 494.000 паїв, 448.000 — резервового капіталу при загальній ціні цілого майна — 2.203.000 корон.

Надзвичайно успішний розвиток виказує „Союз Чеських Споживчих товариств для гуртових закупок“,\*) що у 1912 році постачив товариству, яке належало до нього, краму на 2.178.000 кор., а в 1918 році, при десятичному зросту, — вже на 37.206.000 корон, а в 1919 році — на 290.000.000 корон.

Величезні успіхи цих споживчих товариств спричинилися до того, що враз після досягнення політичної самостійности народу, так само й інші, неробітничі верстви вхопилися за кооперативну думку та почали засновувати товариства консументів серед людей, забезпечених сталою платнею (державні й приватні урядовці, мійські службовці). Поруч з тим цієї думки вхопилися також і чисто політичні партії, серед членів, яких ідея споживчої кооперації ще й раніше пустила глибокі коріння. В наслідок цього у багатьох містах і промислових місцевостях було засновано споживчі товариства, що приймають за членів лише людей з окресленими політичними переконаннями, а це, зрозуміло, має свої знатні негативні сторони. Можливо, що багато з тих товариств зникнуть, все ж таки цим чином притягається до кооперативної діяльності і такі гурти населення, до яких ця думка доходила зпроквола. Це завважаємо особливо в соціал-демократичній партії. Її кооперативний центр: „Центральний Союз Чехословацьких кооперативів в Празі“, об'єднуючий переважно споживчі товариства, мав замість 433 товариств з 1918 року вже 700 таких спілок у 1919 році та майже 250.000 членів. Його гуртові прибутки в 1919 році досягли майже 270.000.000 кор. ч. тим часом, коли в 1918 році вони виносили заледве 94.000.000 корон чеських.

Так само й „Чехословацька Соціалістична Партія“ засновує тепер багато споживчих товариств. Таких протягом 1919 року було вже понад 250, а постачали вони харч більш, ніж для 200.000 людей. Рівночасно ця партія заснувала 56 будівельних товариств і кілька спілок для малоземельних селян, що мають свій кооперативний центр в „Союзі

---

\*) Velkonákupní společnost českých družstev konsumních v Praze.

Чехословацьких Товариств Дрібних Сільських Господарів“. Ця назва, однак, не відповідає складові членів цього союзу, що здебільшого формується з членів мійських споживчих товариств. Обидва вищезгадані союзи, з метою скріплення своїх товариств та в інтересах фінансових заснували у 1919 році кооперативні банки в акційовій формі, покищо, однак, з обмеженими фінансовими засобами. Врешті, до заложення споживчих товариств приступила й консервативна партія, себ то „Чехословацька Народня Партія“ (клерікальна. Прим. ред.).

Незалежно від цих кооперативних починів, що мали в значній мірі політичний характер, хліборобська кооперація поширювала як перед війною, так, головне, і під час війни свою діяльність по закупці краму першої необхідности для своїх членів. Це були найбільше — хліборобські спілки, магазинні товариства і кредитові спілки типу Райффайзена, в звязку з якими перебувають головні спеціальні хліборобські кооперативні організації малоземельних селян.

*III. Ремісничі й робітничі товариства для виробу й збуту.* Порівнюючи меншого успіху досягли товариства дрібних ремісників та крамарів, а також робітничі товариства для закупки, виробу та збуту різних продуктів й злучені з ними професіональні товариства взаємности. Незвичайна високість солідарности, освіти, комерційної дотепности, що вимагаються цією формою підприємств від членів, не дозволили успішно розвиватися цим кооперативним установам. Можливо, однак, сподіватись, що злучившись з організованою споживчою кооперацією і під впливом об'єднуючих змагань поміж середнього промислу, і ці кооперативи здобудуть необхідну комерційну стабільність та фінансові сили.

В 1910 році всіх цих чеських товариств для закупки сирівців, для продажу виробів, продуктивних спілок, машинових, магазинових і т. д., включаючи до цього і виробні кооперативи, ремісницькі й торговельні спілки, було разом 251. Вони мали членів 22.311, продали краму на 31.485.000 к. ч. (сюди включено більшу частину товариств крамарів та більш великих промисловців). Паїв було — 6.459.000 к. ч. резервового капіталу — 3.170.000 к. ч.; майно оцінювалось в сумі 22.290.000 к. ч. Німецьких товариств налічувалось 164. Вони мали 10.465 членів при 20.447.000 к. ч. річного обороту та 10.291.000 паїв при 1.180.000 кор. резервового капіталу та 24.496.000 к. ч. загальної вартости майна.

*IV. Будівельні товариства.* Великі надії, особливо перед війною, подавав розвиток будівельних та мешкальних товариств, головним чином дякуючи невтомній діяльності колишнього директора земельного банку, д-ра Л. Лощака. Швидкій ріст міст, переважно чеських, що 1900 року робилися все більше й більше промисловими, спричинився до утворення несприятливих для робітництва та урядовців мешкальних умовин. Коли ж, однак, після державної допомоги було полегшено одержання необхідного (гіпотечного) кредиту, — діяльність цих товариств розвинулася вражаюче швидко. Одже, незбаром майже у кожному чеському місці була своя кооперативна колонія „родинних домиків“. У 1912 році оцих товариств було 393, вони нараховували 18.252 члена, одержали квартирної платні 1.469.000 кор. ч.

Їхні паї виносили 2.724.000 к. ч., резервовий капітал був 350.000 к. ч., а все майно загалом оцінювалось в сумі 32.029.000 к. ч. (з того нерухомого майна вони мали на 18.516.000 к. ч.). З причини мешкальної кризи, що настала після війни, ці товариства повстають тепер при державній допомозі у величезному числі скрізь по всій Республіці.

*V. Хліборобські Спілки.* Однак, найбільшого успіху досягла кооперативна ідея поміж чеських хліборобів.

Серед сільських господарів кооперативна думка пробуджується через усвідомлення спільности господарських та культурних інтересів, при організованні свого кредиту (кредитові товариства з необмеженою порукою типу Райффайзена при продажу хліборобських продуктів та виробів, товариства елеваторні, магазинів, гуральняні, крохмалеві, кооперитиви для сушення цікорія, для перерібки овочів та городини і т. д.; для закупки річей, необхідних у сільському господарстві, закупочні кооперативи, селянські споживчі спілки) або, при використуванні підприємств, що технічно полегчують хліборобську машинову продукцію, одже для закупки та використування хліборобських машин, кооперативи для улаштування і використування електричної енергії, будівельні спілки і т. д.

Могутня національна свідомість, яка передбачає в росцвіті сільського господарства і у чеському селі загалом запоруку дужого розвитку всього народу, міцно підтримувала зріст кооперативних починів серед селянства. Сама дисципліна та солідарність, що виховується в кооперативних підприємствах, мали сприятливий вплив і на інші сторони народнього життя.

Чеське сільське господарство зі своїм 3600 кооперативами, що нараховують 400.000 членів і диспонують власним та довіреним майном в сумі 700 міл. к. ч., ні в якому разі не стоїть позаду інших націй, що захоплено віддалилися кооперативній думці.

Позаяк члени кооперативів здебільшого є батьками родин, кожна з яких можна числити з п'ятох членів, то ж, можна сказати з певністю, що по-над 2,000.000 сільського населення Чехії, Морави та Шлезька зацікавлено в селянських кооперативах. Коли ж брати під увагу лише сільських господарів, то три з п'ятох завше є зацікавлені в кооперації.

Подібно иншим, менш численним культурним націям, Данцям, Финнам, Швейцарцям, Познанським Полякам, Ірляндцям — Чехи виявили в кооперації здібність скеровувати що найбільше сил до продуктивної діяльності, до зменшення числа посередників при збуті продуктів і до можливо великого скорочення фізичної праці в господарстві.

Тим часом, як торгівля, часто навіть перерібка хліборобських продуктів і продукція предметів, необхідних у хліборобстві та харчів була здебільшого в руках сумнівних елементів та навіть з національного боку ворожих до Чехів, — так само й кооперативи для перерібки хліборобських продуктів в значній мірі перебували в руках елементів з національного погляду непевних, чи ворожих, хліборобські кооперативи помагали націоналізувати торгівлю і промисловість, а поруч з цим утворювати міцні підвалини для економічної і політичної



самостійности. Палке й здібне на офіру національне чуття, з яким ми здibuємося у сільського населення словянських народів, було й є основною причиною успіхів кооперації серед чеських хліборобів.

## РОБІТНИЧИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РУХ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ. \*)

*З історії робітничого кооперативного руху.* Початки робітничої кооперації, особливо споживчої, можна віднести до 50-х років минулого століття. В 1847 році було засновано в Празі першу споживчу спілку під назвою: „Viktualien-und Sparverein in Prag“. Ця спілка під час літа приймала від членів заощаджені гроші, на які в-зимку набувала в більшій кількості вугілля, дрова, картоплю і т. д.; потім, відповідно до внесених вкладок, ці матеріали поділювались поміж членами. Спілка трималась статуту, складеного на зразок системи Лідке, генерального державного скарбника в Пруссії. Та, однак, ця спілка не набула собі ваги й незабаром зникла.

Перший робітничий споживчий кооператив було засновано в році 1861-му в селі Сташові біля Збірова. Звався він: „Перша робітнича споживча спілка „Бджола“ у Сташові“. Членами цього кооперативу були робітники з залізного заводу в цьому місті, а товариство було заложене з почину, який дала адміністрація цього заводу. Коли, однак, завод перестав існувати, то зник також і згаданий кооператив.

По тому в кооперативному рухові настає перерва, аж, врешті, кооперативна думка знова відживає в р. р. 1867—1869, коли, після Австрійської війни з Пруссією, уряд видав закон про збори та товариства, що ним головно робітництву було уможливлено заснувати просвітні, допомогіві і т. д. об'єднання. В 1868 році в Празі відбулися збори, на яких, за порадою д-ра Ф. Л. Хлеборада, присутні ухвалили заложити споживчу спілку під назвою „УЛІК“ „Oul“ (Підприємча спілка пражських робітників).

Цей кооператив мав незабаром біля 3.000 членів і, крім 22 крамниць, впорядив: млин, пекарню, кравецьку і шевську майстерні і т. д. На жаль в цій спілці швидко виникли непорозуміння, з причин яких д-р Хлеборад був змушений зложити свої функції, що й вирішило долю цього товариства; воно зникло. В р. р. 1869—1872 таких спілок було заложено в Чехах коло 500. Всі вони, однак, наприкінці 1875 року перестали існувати. Фундатор цих кооперативів, д-р Хлеборад, переслідуваний зненавистю робітництва, що в нім добачало головного винуватця неуспіху справи, блукаючи з місця на місце, виемігрував, врешті, до Росії, де й став радником міністерства фінансів. Помер він в Петербурзі в 1912 році.

---

\*) Цю статтю написав Ф. Ірасек, сенатор і голова Центрального Союзу чехословацьких робітничих кооперативів.

Тією першою більшою спробою на полі кооперативної праці кінчається перший етап кооперативного руху. Робітництво з того часу більше присвячує своєї уваги діяльності на ґрунті політичній.

Лише в 1890 та послідуєчих роках заснуються продуктивні кооперативи, переважно ж робітничі друкарні, продуктивний кооператив друкарських робітників, продуктивний кооператив капелюшників, робітнича пекарня в Празі і т. д. Ці кооперативи існують ще й досі, зокрема робітнича друкарня „Графіє“ в Празі, в якій працює коло 200 робітників, та робітнича пекарня в Празі, де працює 200—250 робітників. Обидві ці спілки дуже добре розвинулись.

По ріжних містах заложилися також споживчі спілки, однак без більшого значіння для загальної справи. Тому між ними не було звязку й вони існували відокремлено. Їхнє ж поводження можна пояснити також ще й тим, що Соц.-Дем. партія вважала зайвим кооперативний рух, який скорше гальмує боротьбу робітництва за політичні права і громадські свободи, ніж тій боротьбі допомагає.

Тільки в 1903 році на загально-австрійському з'їзді Соціал.-Дем. було вирішено — що кооперативний рух має своє значіння для робітництва. Тоді поручалось членам партії працювати та організувати кооперативні установи.

В 1907 році на чехословацькому з'їзді Соціал.-Дем. в Пільзні було ухвалено рекомендувати робітництву заснування кооперативних організацій, а потім було вирішено, що б кооперативні організації чеського робітництва заложили свою самостійну централю в Празі й виступили з централі кооперативів тодішнього союзу господарських і заробітних спілок у Відні. З цього часу датується швидкий розвиток кооперативних організацій в Чехах, тоб то — в Чехословацькій Республіці.

У 1908 році відбувся установчий з'їзд чеських споживчих продуктивних та інших кооперативів, на яким було заложено Центральний союз споживчих, продуктивних і господарських кооперативів, що потім змінив свою назву на „Центральний союз чехословацьких кооперативів в Празі“. З цього часу почався рух серед чеського робітництва, що старалося зорганізувати кооперативні господарські підприємства.

Центральний Союз Чехословацьких кооперативів почав свою роботу 1-го квітня 1908 року. До нього вступило 86 спілок з загальним числом членів 14.000 та оборотом коло 7,000.000 корон. Так в коротких рисах уявляється історія робітничого кооперативного руху перед 1908 роком.

*Основа та принципи* Робітничий кооперативний рух, як, зрештою, *робітничої кооперації.* і кооперативний рух загалом, базується на законі про господарські і заробітні товариства, виданому 9 січня 1873 року. Згідно з цим законом для заложення кооперативу треба спеціальні умови і внесення до торговельного реєстру. На тій підставі можуть організуватися ріжні кооперативи: споживчі, продуктивні, позичкові, будівельні та мешкальні, хліборобські й арендні, магазинові та для гуртового закупу.

Що торкається робітничої кооперації, то в ній найбільш поширено такі кооперативні галузі: кооперативи споживчі, продуктивні, будівельні та мешкальні, позичкові та кредитові, господарські й арендні. Останніми часами з'явилися ще кооперативи інвалідів.

Відповідно до закону й статутів, організація зазначених об'єднань спочиває на такій основі. Керівничим органом в кооперативі є адміністративна рада, що складається звичайно з 3—7 членів. На ній лежить відповідальне представництво кооператива, а обов'язки її визначено з одного боку статутом, з другого — законом.

Дальший орган — дозорча рада. Це орган контрольний, що звичайно складається з 6—12 членів. Тако ж функціонує в межах статуту й закона.

Найвищий орган кооператива — загальні збори, межі чинности яких тако ж встановлено статутом і законом.

При споживчих кооперативах, що мають більше число філій, існує ще дальший орган — місцевий дозорчий комітет, що контролює продавців та керівничих складами і уявляє з себе зв'язок між членами кожної поодинокі крамниці та центральною адміністрацією.

Керування місцевим дозорчим комітетом належить так званому агітаційному комітетові, що періодично збирається та приймає участь при вирішуванні справ принципового чи спеціального характеру.

Великі споживчі кооперативи, що мають більше число членів, як 5, 10, 15 і більше тисяч, представлено на загальних зборах вже не членами, а делегатами від поодинокіх філій, так що на 30, 50 або і 100 членів буває один делегат. Делегатів вибирають на членських зборах кожної поодинокі крамниці, а потім з них утворюються загальні збори.

Кооперативи повинні мати прилюдне рахівництво, тоб то звіт про свою чинність або загальний баланс мусять подавати до загального відома. Природно, що поодинокі кооперативні галузі мають різні відхилення з погляду організаційного, залежно від своєрідности тих чи інших окремих форм кооперативів. В деяких випадках є навіть різниці і з погляду формального, позаяк згодом було видано окремі закони для поодинокіх продуктивних кооперативів.

*Споживчі кооперативи.* Споживчі спілки здебільшого організовано на принципах чесних каменярів з Рочделю. Згідно до статуту, а теж і в дійсности праця цих спілок обмежеться: 1) продажем для членів, 2) продажем за готівку, 3) продажем за біжні ціни, 4) чистий прибуток поділюється пропорціонально до надбаного краму і 5) пай чистого прибутку записується на рахунок збереження членів.

Це головні засади, на яких спочиває робітничий рух Чехословаччини. Тут було використовано всі три системи, що існують в робітничій споживчій кооперації. Крім вищезгаданої системи рочдельської, було заведено систему *гамбургську*, тоб то зачислювання паїв з чистого прибутку до ощадних сум і виплачування їх лише на випадок страйку, локауту, смерті, хвороби то що. Відповідно до зразкового статуту, кожний член мусить мати заощаджених принаймні 100 к. ч. По-за тим майже всі кооперативи завели систему *бельгійську*, себ то допомогу на випадок смерті. Допомогу установлюється згідно до обороту річного і як хто довго був членом. Вона виносить від 50 до 500 к. ч.

*Кооперативи продуктивні і трудові.* Спілки продуктивні й трудові здебільшого закладає робітництво одної спеціальности. Мета цих товариств полягає в продукції на спільний рахунок та уможливленні праці своїм членам. Ці кооперативи захоплюють всі мо-

жливі галузі продукції, а найчастіш то будуть: пекарні, друкарні, шевські майстерні, кравецькі, столярні, механічні, електротехнічні, слюсарські, по обробці камню, кравецькі, м'ясницькі, ковбасні і т. д.

Ці кооперативи що до своєї внутрішньої організації нагадують споживчі спілки з тою, однак, різницею, що члени їхні продукують на спільний рахунок і збувають ріжним покупцям, без огляду на це, чи вони належать до споживчих кооперативів або чи є приватними набувачами. Адміністрація цих спілок так само подібна до адміністрації споживчих кооперативів. Члени вибирають директора, адміністратора підприємства і т. д. Переважну часть всіх продуктивних спілок обслуговують лише самі члени.

*Кооперативи будівельні та мешкальні.* Завдання цих спілок полягає в будуванні родинних (малих) і великих домів для власних членів та забезпечення, таким чином, можливости дешевого й санітарного мешкання спільників. В Чехословаччині було видано закон, що забезпечує цим спілкам розвиток їхньої діяльности. На підставі того закону держава запоручує фактичні видатки будівельні до висоти 90<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, иноді покриває вище опроцентування та річні такси, через що повищується платня за користування хатами в цих домах. Родинні хати продаються членам на власність, великі доми — лишаються майном кооперативів. Організація та адміністрація цих кооперативів — тотожна з кооперативами споживчими.

*Кооперативи позичкові та кредитові.* Ці кооперативи дуже мало поширено серед робітництва, позаяк існує велика організація ощадних і позичкових спілок, селянських і мійських ощадниць та позичкових кас. Наскільки ці спілки закладаються робітництвом, — то в такій же мірі вони притримуються системи Шульц-Деліча, тоб то звичайно уділюють особисті кредити. Кредиту гіпотечного ці кооперативи не уділюють, що, зрештою, відповідає їхньому характеру. Всі ці фінансові робітничі кооперативи допомагають своїми фінансовими фондами кооперативному руху та звичайно обмежують свою діяльність до улілювання кредиту споживчим, продуктивним чи будівельним спілкам.

*Кооперативи господарські й арендні.* Ці кооперативи почали з'являтися лише останніми часами й являються результатом здійснювання закона про земельну реформу, ухвалену чеським парламентом. Згідно з цим законом землю поодинокого власника по-над 150 гектарів вивлашнюється й або продається дрібним хліборобам, або ж віддається їм в аренду. Такі спілки здебільшого повстають серед хліборобського люду та дрібних землевласників. Крім перебирання землі, дальшою їхньою метою є спільна закупка господарських потреб і продаж хліборобських продуктів. В залежности від того, що ці спілки складаються з хліборобського робітництва, вони й мають характер продуктивних хліборобських кооперативів, себ то спільно господарюють на землі, при обробітку якої працюють спільники.

*Кооперативи інвалідів.* Такі спілки почали закладатись після війни на такій же основі, як і решта, переважно ж, як продуктивні кооперативи. Тому і по своїому характеру вони подібні до інших кооперативів. Їхній вплив поширюється на ріжні галузі промислової та ремісницької діяльности.

*Центральний  
союз чехословацьких  
кооперативів.*

В залежності від заснування Центрального Союзу змінилася ситуація робітничих кооперативів. Діяльність Ц. С. Ч. С. К. скупчується переважно в пропаганді та агітації кооперативного руху. Він провадить контролю над адміністрацією кооперативів. Робиться так по закону про обов'язкову ревизію всіх кооперативів, що належать до цього союзу. Да і Союз видає кооперативну літературу, кооперативний часопис, зразкові статuti, рахівницькі книги і т. п. Центральный Союз доглядає за діяльністю союзів, що до нього належать, дбає про правний їхній стан та боронить належні до нього всі спілки, надає напрям кооперативній і споживчій політиці.

Праця центрального союзу та її організація переводиться такими відділами:

1) Інформаційний, 2) Статистичний, 3) відділ для організації виховних курсів, 4) редакція союзних часописів, 5) технічна канцелярія, 6) ревізійний відділ.

Організація центрального союзу спочиває на цих чинниках:

1) Союзний комітет, що складається з 17 членів й відбуває збори що-два-три місяці. До певної міри він є відповідальним чинником за всю діяльність центрального союзу в межичасі від одного до другого з'їзду.

2) Управа союзу (складається з 7-ох членів) полагоджує всі біжучі справи союзу. Вона має збори раз на місяць.

3) Контрольна комісія перевірює діяльність управи та комітету союзу і доглядає за точністю господарки центр. союзу.

4) Кооперативна Рада — свого роду вищий орган, що заступає союзний з'їзд. Її скликають що-три місяці. Членами цієї корпорації суть члени Управи та Союзного комітету, контрольної комісії, всі союзні ревизори, представник спілки для гуртової закупки, голови всіх професіональних і краєвих союзів, а також представники тих споживчих спілок, що мають річний оборот понад 5,000.000 к. ч. і продуктивних кооперативів з оборотом понад 1,000.000 к. ч.

5) Союзний з'їзд — то найвищий орган центрального союзу — відбувається раз що-два роки. З'їзд складається з делегатів членських спілок так, що кожна спілка має одного делегата. Спілки з більшим річним оборотом мають більше число делегатів, але максимальнo 10. З метою децентралізації діяльності центр. союзу закладаються підсоюзи з назвою Краєвий Союз Чехословацьких кооперативів в . . . . . Таких підсоюзів в Ц. С. Ч. С. К. існує десять, з них шість — в Чехах, три — на Мораві та один — в Шлезьку. На чолі кожного краєвого союзу стоїть Управа та секретаріят. Ці краєві союзи відбувають свої самостійні з'їзди та конференції. Вони ж переводять ревизію спілок, доглядають за їхньою адміністрацією і загалом виконують функції центрального союзу.

Крім краєвих союзів існують ще спеціальні підсоюзи про поодинокі кооперативні галузі, що представлені в союзі, а саме:

Союз продуктивних і трудових кооперативів,  
Союз будівельних і мешкальних спілок,  
Союз позичкових і кредитових кооперативів,  
Союз господарських та арендних кооперативів,

Союз споживчих спілок залізничників,  
Союз інвалідних спілок.

До певної міри ці союзи користуються автономією та керують спеціальними справами, спільними для цих кооперативів.

Фінансова основа Центр. Союзу спочиває на вкладках: а саме спілки мусять платити з кожної тисячі обороту — 50 сотиків Центр. Союзу, а 30 сотиків — краєвому або районному союзу.

Ц. С. К. видає часопис „Družstevník“ (Кооператор) для службовців спілок в накладі 10.000 примірників, та „Náš Rozvoj“ (Наш розвиток) для виховання членів (в накладі 150.000 примірників). Останній часопис деякі кооперативи, головню споживчі, посилають своїм членам без грошей. Що-року Центр. Союз видає звіт зі статистикою Центр. Союзу в розмірі 80—100 сторінок. Крім того, видається кооперативний календарь. В 1922 році він вийшов в накладі 75.000 примірників.

В останньому році було видано ще деякі публікації, а саме: „Споживчі спілки й хліборобство“. „Кооперативний рух та соціалізація“. „Кооперативний порадник“. „Російська кооперація“. Ці публікації вийшли в загальнім накладі коло 20.000 примірників. Нині підготовляється до друку переклад історії „Шляхетних каменярів Рочдельців“, і потім має піти переклад праці проф. Тотоміанця: „Антологія кооперативного руху“.

Найбільшу увагу Центр. Союз присвячує союзній ревизії. Для цього він діспонує гуртом ревизорів — (36), з яких більшість суть урядовці центр. союзу, решта ж — службовці або взагалі працьовники кооперації.

Це ті засади, на яких базується Центр. Союз Чехословацьких кооперативів.

*Розвиток та діяльність Ц. С. Ч. К.* Як вже було зазначено попереду, Ц. С. Ч. С. К. було за-  
ложено в 1908 р. Цей союз не обмежує своєї діяльності лише одною формою кооперації, але зосереджує всі елементи економічної підприємливості робітництва, тобто — всіх форм робітничої кооперації.

Розвиток і зріст діяльності Центрального Союзу, як і всього, зосередженого в ньому, кооперативного руху найкраще можна пізнати з таких чисел:

Рік	Кооперативів	Членів	Оборот	Чистий прибуток	Резервовий фонд	Членські паї	Ощадності
1908	86	14.267	7.180.309	172.568	191.847	417.419	352.405
1917	304	83.028	34.368 174	801.506	1.369.129	2.519.958	2.279.006
1921	1.326	605.498	1.585.762.209	11.343.438	19.870.844	63.512.288	69.016.152

Одже з цього видно, який величезний зріст Центрального Союзу та кооперативів, що до нього належать. Що ж торкається поодиноких галузей, представлених в Центральнім Союзі, то їхні взаємовідносини уявляються так:

Споживчих спілок було в Центральнім Союзі 510, членів налічувалось 549.696, а загальний оборот виносив 1.385.901.655. Найбільший Споживчий кооператив це — „Budoucnost“ („Будучина“) в Моравській Оставі. Він нараховує 63.000 членів, має 200 філій і досяг загального обороту в сумі 250 міл. кор. Другим кооперативом є західно-чеська

споживча спілка в Пільзні, що має 26.000 членів, коло 80 філіялок, і у 1921-му році — 97,000.000 к. ч. обороту, модерну пекарню, різниці та ковбасню, кравецьку і шевську майстерню, велику столярню, молочарню та цегельню.

Кооперативів продуктивних і трудових нараховує союз 231, з числом членів 15.710, з оборотом 190,067.052 к. ч. Найбільшим продуктивним кооперативом треба вважати робітничу пекарню в Празі VII, що має 220 членів і стільки же членів робітників. Її оборот у 1921-му році виносив 20 міл. кор. Продуктивні кооперативи об'єднують до 38 ріжних продуктивних галузей з царини харчової, деревляної, метальової, текстильної, чи якоїсь іншої продукції.

Кооперативів будівельних та мешкальних, як і кооперативів робітничих домів, було в центральнім союзі 214, з числом членів 23.359. Ці кооперативи мають нерухомого майна на загальну суму 74,379.672 к. ч. В р. р. 1920—1921 вони збудували на загальну суму 750 міл. к. ч. родинних і звичайних домів.

Кооперативів грошових було 11, вони мали 4.722 члена, а загальний оборот виносив 3,373.655.675 к. ч. Власне майно цих спілок мало вартість 4,640.253 к. ч. та у вкладах вони мали 120,313.496 к. ч.

Господарських та арендних кооперативів було загалом 258. Вони мали 11.773 членів, 4,145.190 к. ч. обороту, їхнє нерухоме майно мало вартість 756.750 к. ч. Ці кооперативи поки-що перебувають в початковій фазі, а тому лише пять з них було власниками землі, яку спільно обробляли.

Як вже вище зазначено, — найбільшу діяльність центральний союз виявляє на полі ревизії. Він має 36 ревизорів, що протягом року виконують пересічно 571 звичайних ревизій, 132 надзвичайних і 25 на розказ міністерства суспільної опіки, себ то загалом 728 ревизій.

## ТОВАРИСТВО СПОЖИВЧИХ КООПЕРАТИВІВ ДЛЯ ГУРТОВОГО ЗАКУПУ.

(Velkonákupní společnost konsumních družstev.)

Крім центрального союзу, що не полагоджує торговельних справ, існує ще три центральних підприємства, а саме: Товариство споживчих кооперативів для гуртового закупу, Загальний кооперативний банк і Народнє страхове товариство „Чехославія.“

Товариство для гуртового закупу було зложено у 1909 році пятьма товаришами кооператорами, з загальним капіталом 600 к. ч., а його розвиток найкраще з'ясовують цифри обороту:

Оборот у 1910 році досяг 1,024.926; у 1914 році — 3,238.327; у 1918 році — 37,206.326 к. ч.; у 1921 році — 980,955.328.

В цьому товаристві в 1910 році було 6 службовців, тепер в ньому працює — 599. Спочатку це товариство було зложено у формі командітної спілки й мало назву: „Робітничє продуктивне та закупочне товариство Ярош і спілка.“ Потім воно перетворилось на Товариство з обмеженою порукою з капіталом 200.000 к. ч. Цей капітал щороку збільшувався, так що у 1921 році він досяг суми 15 міл. к. ч.

Члени товариства для гуртового заупу бувають виключно з поміж споживчих спілок, а є їх — 600. Товариство дбає найбільш про поста- чання краму гуртом та про росподіл його поміж споживчими спілками та для власної продукції. Нині воно має власний центральний склад і канцелярію (в Карліні). Крім того, йому належитья велика фабрика пряженого солоду, цїкорїї, деревляних виробів, віників з рижової соломи, велика власна пекарня та млин (в Кладні), з щоденною продуктивністю у шість вагонів, та з 10 печами. Крім цього, у Свинові, біля Морав- ської Острави є другий млин із щоденною продуктивністю 7 вагонів та 9 печами пекарні. Існують ще великі склади в Брні, Моравській Остраві, Жиліні. В Дечині є склад для закордонної торгвлі. Нині Товариство для гуртового заупу—найбільше підприємство цього типу в Чехословацькій Республіці.

*Загальний Коопера- тивний Банк.* З метою зосереджування фінансових засобів ко- оперативного Союзу було заложено загальний кооперативний банк у формі акційного товариства з капіталом в 3 мїл. к. ч. Згодом той капітал було збільшено до 5 мїл. і поділено на акції по 200 к. ч. Більшість цих акцій зконцентровано в Союзі, спілках та в Товаристві для гуртового заупу. Приватних акціонерів представлено в абсолютно незначній меншости. Згідно з ста- тутом, адміністративна Рада цього банку складається з 12-ти членів, з яких 7 повинні бути представниками кооперативних організацій. В 1921 році, після півторарічного існування, цей банк мав вкладок і переказів та на біжучому рахунку 48,000.000 к. ч., а його чистий прибуток вино- сив 578.794 к. ч. Загальний кооперативний банк кредитує лише споживчі та продуктивні спілки, але гіпотечний кредит для приватних людей абсо- лютно виключено.

*Народне Страхове Товариство „Чехославія.“* Це Т-во було заложено з метою організації народнього страхування. На прикінці 1921 р. воно виказувало 50.000 страхових актів. Маючи страхового капіталу 106,000.000 к. ч., воно приняло страхових премій в сумі 5,240.000 к. ч., а його резервовий фонд досягав суми 5,641.365 к. ч. „Чехославію“ було заложено в формі акційного товари- ства з капіталом 4,000.000 к. ч. З цих грошей більшість є власністю спілок, що належать до Союзу.

Центральний Союз Чехословацьких кооперативів перебуває дуже в тісному звязку з товариством для гуртового заупу. Загальний Ко- оперативний Банк та Народне Страхове Товариство „Чехославія“ суть головною вершиною конструкції кооперативного руху, якою він увін- чує всю свою діяльність.

*Висновки.* В цїм короткім нарисі зазначено засади і цілі організації кооперативного робітничого руху в Чехословацькій Респуб- ліці. Треба ще сказати про можливости його розвитку на будуче. Крок за кроком, зокрема Товариство для гуртового заупу поширює свою діяльність на ґрунті власної продукції та її взагалі працює в цїм напрямі, щоб між секретаріатом та продуктивними робітничими ко- оперативами, а також господарськими та арендними спілками був як



найтісніший контакт. Останніми часами виявляється прямування до того, щоб споживчі спілки та особливо товариство для гуртового заupu взяли активну участь в хліборобській продукції. Це можливо таким чином, щоб робітничий кооперативний рух уявляв з себе певну цілість та підвалину діяльності на майбутне.

Як вже попередю було зазначено Чехословацький кооперативний рух не обмежується лише одною формою діяльності, але охоплює все те, де робітництво приймає участь в економічних підприємствах. Зокрема є стремління вибудувати товариство для гуртового заupu в одно велике підприємство, яке б мало тисячі побічних установ по всій Республіці, котрі керувалися б з одного осередку, згідно до ясно визначених засад.

Треба ще додати, що крім Центрального Союзу Чехословацьких кооперативів в Празі, в яким сконцентровано робітничі кооперативи, потім кооперативи службовців та урядовців, існує ще в Чехословаччині „Verband deutscher Wirtschaftsgenossenschaften“ („Союз Німецьких Господарських кооперативів“ у Ч. С. Р.). Він нараховує 260 спілок, з 250.000 членів і має 400000.000 к. ч. загального обороту. Крім цього, є Союз Споживчих кооперативів, до якого належать Споживчі Спілки Чехословацької Соціалістичної партії (загалом коло 250 кооперативів, з 120.000 членів). Далі є кооперативи урядовців, згуртовані в окремим Союзі. Крім цього, — Християнсько-суспільна і аграрна партія мають також частину споживчих кооперативів. Де-які споживчі кооперативи ще існують поза Союзними організаціями.

На прикінці минулого року загалом в Чехословаччині налічувалось коло 1.200 кооперативних споживчих спілок. До них належало понад 1,000.000 членів, а обороту вони мали 2.200,000.000 к. ч. Ці числа — лише приближні, бо крім Центрального Союзу Чехословацьких кооперативів і вищезгаданого Німецького Союзу — немає загалом точної статистики. Ті два Союзи разом гуртують дві третини споживчих кооперативів, мають коло 800.000 членів, а їхній загальний оборот обраховується на 1.800,000.000 к. ч.

## ХЛІБОРОБСЬКА КООПЕРАЦІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ. \*)

*1. Кредітові* Підвалину хліборобської кооперації в Чеських країнах *товариства.* творять кредитові спілки типу Райффайзена з необмеженою порукою. Першу таку спілку було засновано в Чехах у 1888-му році, а саме в німецькій частині цієї країни. Перші дві чеські спілки повстали в році 1890-му. На Мораві перші два кооперативи райффайзеновського типу було зложено в 1895 році.

\*) Цей нарис з деякими скороченнями взято з новітньої праці секретаря Словянської Хліборобської кооперативної палати в Празі, що під заголовком: „Кооперація в словянських країнах“ (Družstevnictví v zemích slovanských) вийшла у 1922 році.

У 1896 році в Празі заснувався „Центральний Союз чеських господарських Спілок у Королівстві Чеському“ („Ústřední Jednota Českých Hospodářských Společenstev v království Českém“) і в цьому ж самому році на Мораві повстав подібний центральний „Союз Чеських Кредитових Товариств“ в Брні, що поширив свою діяльність і на сусідній Шлезьк. Перед цим в Чехах працювало 32 чеських „райффайзенки“, а на Мораві — 19. Завдячуючи зосередкуванню хліборобського кооперативного руху в одному центрі, число селянських кредитових спілок почало в чеських країнах швидко зростати. Можна сказати, що тепер сітка всіх цих товариств виповнена. Немає в чеській провінції осади, де не було б спілки, або яка б не приймала участі в діяльності кооператива зі сусідньої громади.

Чеські „райффайзенки“ мали й становлять собі потрібну мету. В першому часі після їх повстання, головним їхнім завданням було визволення чеського села з під залежності чужого лихварського капіталу і заховання його батьківської землі в його посіданню.

Це захистне своє завдання кооперативи виконали. Перебувши найтяжчу добу, ці спілки могли взятися за виконання свого другого завдання, яким була виховуюча діяльність, як в найширшому значінню. В таких кооперативах вперше почала набувати реальних форм та здійснюватися думка, що лише нзрід економічно сильний і незалежний потрафить оборонити перед світом свою економічну й політичну самостійність. Чеський народ, більше ніж кожний інший, підчас свого трьохсотлітнього поневолення переконався в тім, що найголовніщі причини національного занепаду полягають в матеріальній кволості. Він бачив, як його багатства й маєтки скуповували та використовували чужинці, за для яких він був лише засобом до збогачення та які ним погорджували. Він бачив, як його земляки гинули на чужині, куди мусили тікати заради шматка хліба; він бачив, як найздібніщі з його осередку були примушені віддавати свої сили та свої здібности на користь чужим елементам, йому ворожим. З причини матеріальної неможливості чеський люд не міг давати своїм дітям освіти, а цієї причини скрізь, де вирішувалися його справи, були чужинці. Матеріальний недостаток був причиною, що чеський люд був примушений без захисту дивитися на те, як в чисто чеських частинах його батьківщини чужинці засновували свої підприємства з метою використовувати чеський народ, денаціоналізувати його. Врешті цей матеріальний недостаток унеможлилював Чехам працю над своїм культурним розвитком...

Кооперація передовсім дала люду віру в його власну силу, а саме через те, що показала йому, як, не зважаючи на свою кволість, яко поодинокі людини, люд, яко цілість, є сила, що справиться і з найтяжчими завданнями. Кооперація навчила його спільної праці, примусила його думати про спільні справи і, таким чином, усвідомлювати собі, в чім була його дотеперішня безсилість.

Це друге своє завдання, а саме зрозуміння ощадности й потреби відкладувати лишки, зрозуміння значіння економічної сили громади, що обумовлено господарською силою кожної окремої людини, й виплекання зрозуміння суспільних справ та інтересів — Чеська кооперація також виконала успішно.

Третє завдання, що поставили собі чеські „райффайзенки“ полягало у змаганні до того, щоб результати хліборобської праці не були пред-

метом спекуляції третіх людей, а саме так, що хлібороб при цьому не був позбавлений впливу при оцінюванні тієї праці. Це завдання було тільки подекуди вирішено. Воно провадиться й далі шляхом вибудування хліборобської кооперації некредітової, для чого „райффайзенки“ положили безпечну підвалину...

Згідно з датами державно-статистичного інституту, з кінцем 1919 року було кредитових спілок Райффайзенівського типу:

В Чехії . . . . .	2.596	з числом членів	244.692
На Мораві . . . . .	894	„ „	116.401
В Шлезьку . . . . .	256	„ „	27.719
Себ-то загалом	3.746	„ „	388.812

Одже, пересічно на одну спілку припадало:

в Чехії — 96 членів, на Мораві — 137 і в Шлезьку — 113.

Економічний стан „райффайзенок“ в чеських країнах з'ясовує ця табличка:

Спілки мали в 1000 к. ч.	Виплач. паїв	Резерв. фондів	Вкладок на книжку	На біжуч. рахунок	Пози-чок	Чистого зиску
В Чехії	3.177	8.915	886.071	14.553	131.859	2.567
На Мораві	1.493	6.410	369.778	6.187	69.682	696
В Шлезьку	446	1.495	90.607	1.062	26.157	163
Разом	5.116	16.820	1,346.456	21.782	237.698	3.426

Відношення чистого зиску до паїв в Чехах було 80,80%, на Мораві — 46,62%, в Шлезьку — 33,55%, одже пересічно для всіх країн — 66,97%.

З наведеної таблиці видно, що переважала більшість вкладок на книжки. На одну книжку пересічно припадало: в Чехії — 1.511 к. ч., на Мораві — 1.609 і в Шлезьку 1.184 к. ч., одже пересічно для всіх країн — 1508 кор. чеських.

Відносно до загального числа вкладчиків, яких було разом 865.483, число загальних довжників було 115.637. З них було:

	В Чехії	На Мораві	В Шлезьку
Вкладчиків . . . . .	567.638	223.048	74.797
Довжників . . . . .	66.586	37.785	11.256
Пересічний борг одного довжника був . . . . .	2.064	1.766	2.269

Побіч з „райффайзенками“, важливим фактором в хліборобському кредиті були повітові господарські каси. Ці каси не можна вважати за інституції самопомочи, й ми згадуємо про них тут лише тому, що то суть установи чисто хліборобські та що їхня діяльність подібна до діяльності „райффайзенок“, з якими вони паралельно працюють. Вони різняться від „райффайзенок“ тим, що у них нема особистої поруки, що право паїв нерозлучно зв'язано з землею, що за зобов'язання цієї каси ручиться паями і резервовими фондами, що вкладки можуть прийматися лише у п'ятиразовій і виїмково в десятиразовій височині до основного

майна. Ці каси дають особисті і з певним обмеженням гіпотечні кредити і то передовсім своїм членам.

У 1919 році (новіщої точної статистики поки-що немає) було таких повітових господарчих кас у Чехії 166 (124 чеських і 42 німецьких), що мали 252.244 членів, 18,700.000 к. ч. основного майна, 16,510.000 резервових фондів і 828,609.000 вкладів.

*Некредитові спілки.* Самопомічна діяльність хліборобів розвинулася у Чеських країнах на основі кредитової кооперації...

Систематичніше закладування господарських спілок почалося доперва від 1891 р., коли було засновано два товариства, а саме: механічне у Ковржимі та закупочне у Хрудимі. Протягом дальших двох років прибули три спілки для закупу та збуту, у 1894 р. — п'ять нових, між якими була перша кооперативна молочарня в Ржепніках, біля Високого Мита.

У 1897 р. закупочні і за для продажу Спілки з'єдналися в Центральне Товариство Кооперативів для виробу, — закупки та продажу. Це ж саме сталося і з молочарськими кооперативами, що у 1899 році утворили „Союз Молочарських Кооперативів у Високім Миті“.

Ліпші початки виказували господарські кооперативи на Мораві, що з року 1899 го зорганізовані в Центральнім Союзі Чеських Господарських Спілок в Брні. В році 1900-му, одже через рік після заложення Союзу, в ньому об'єдналися: 41 спілка для закупки та збуту, 46 молочарських спілок, 50 для годівлі худоби і 113 інших кооперативів.

На Шлезьку перші два господарські кооперативи було засновано в 1899 році, а саме — один молочарський і один гуральний. Число цих кооперативів і під цей час ще не велике. На увагу заслуговують спілки пасовиськові, яких є чотири.

Не зважаючи на перешкоди, що ці господарські кооперативи мусіли перемагати, число їх зростало порівнюючи швидко, і тепер таких хліборобських некредитових спілок загалом в чеських країнах налічують 1.796 (з них 472 кооперативи — німецькі). Вони поділюються так:

*1. Спілки для закупки та збуту.* Кооперативи для закупки розвивалися скорше через те, що їхня діяльність дуже проста. Вони закуповують переважно штучні погної, пашу, насіння, вугілля, бензин та інші господарські річі.

Значно тяжчим від закупки господарських потреб є збут хліборобського збіжжя та виробів. Збутові кооперативи здебільшого обмежуються збіжжевими складами. Кооперативний збут яєць поки-що перебуває в початковій стадії, а збут інших продуктів ще не вдалось зорганізувати. Збіжжеві кооперативні магазини, не зважаючи на своє велике поширення та визначні результати, все ж таки не мають ще того значіння яке б мусіли мати. Їхнє завдання полягає в тім, щоб через зосереджуване пропозиції виявити вплив хлібороба на регулювання та встановлення цін і, таким чином, допомогти справедливій оцінці результатів його праці. Цієї мети кооперативи ще не досягли, хоч великий їхній вплив все більше виявляється і в цім напрямі діяльності.

Кооперативні магазини, згідно з своїм статутом, приймають від своїх членів все збіжжя з їхніх ланів, що залишилося у господарів після

покриття власних потреб та яке вони мусять віддавати до магазинів. Це збіжжя прочиститься, перемішається і спільно гуртом продається. Побіч зі збутом хліборобського ріжного збіжжя кооперативні магазини полагоджують також закупки господарських потрібних річей. Під цим оглядом результати їхні значно кращі.

Чеських кооперативів для закупки та збуту було: в Чехії — 150, на Мораві — 104, у Шлезьку — 2; разом, одже, 256. Крім цього, існувало ще 62 німецьких таких кооперативів.

*II. Кооперативи* Ці спілки повстали з природнього прямування до того, щоб хлібороб при продажу своїх продуктів не був абсолютно залежним від покупця. В чеських країнах розвинулись, головним чином, такі нижчезазначені продуктивні кооперативи.

а) Кооперативи молочарські. Організацію їх було викликано тим, що по деяких країнах було абсолютно неможливо збувати за гроші молоко.

Заведення сепараторів, упорядкування транспортних засобів та збільшений попит в містах на молоко сприяло також зацікавленню цим способом кооперативної організації. Особливо на Мораві та в німецьких частинах Чехії поширились і добре працюють молочарські кооперативи. Вся праця в них провадиться виключно членами спілок. Більші кооперативи, що їх скрізь влаштовано на машинову рухому силу, забезпечено холодильниками та апаратами для стерилізації молока і т. д. Крім масла, вони виробляють ще різні гатунки сирів. В цім відношенні дуже добру марку мають особливо моравські кооперативи

У 1920 році було в чеських країнах 265 молочарських кооперативів, з них чеських — 161, а саме: в Чехії — 47, на Мораві — 109 і в Шлезьку — 5.

б) Кооперативи гуральняні та заводи для спрацювання картоплі поширились найдужче по бідніщих гірських округах і передовсім на Чесько-Моравській Височині, де картопля є найголовнішим хліборобським продуктом. Чимале число кооперативних гуралень існує в Шлезьку, а саме 14. Всіх цих спілок є в чеських країнах — 101, з них чеських — 80 (а саме: в Чехії — 37, на Мораві — 40 і в Шлезьку — 3). Кооперативів для виробу крохмалю заложено 14, з них чеських 9.

в) Кооперативи млинарські та пекарські є цікавим проявом кооперативної самопомочі, де хлібороб-продуцент обминає двох посередників, що стоять між ним та консументом. Але спілки ці навряд чи можуть набути більшого значіння... Млинарських кооперативів, що бувають звичайно злучені зі збіжжевими магазинами, існує по чеських країнах 59; з них — 36 чеських (а саме: в Чехії — 30 та на Мораві — 6).

г) Кооперативи для сушення цiкорії існують лише в Чехах, де вони є одним з найбільш успішних відділів хліборобського кооперативного руху. Перші такі сушильні було заложено в Санех, Лібіці та в Сокольчі (в Подебрадській окрузі). Нині вони головно поширились в околицях Градця Кралевого. Ці спілки зорганізовано в центральний союз продуцентів цiкорії та буряків, що полагоджує спільний продаж. В 1920 році в цім напрямі було зроблено дальший успішний крок заложенням спільної фабрики виробу сурогатів кави в Кралевоу Градці,

де сушена цікорія перероблюється вже у готовий продукт. Цей завод є одним з найкращих в цім роді. В ньому річно перероблюється коло тисячі вагонів сушеного коріння; в ньому працює коло 300 робітників та урядовців. Взагалі ж його влаштовано як наймодерніше. З ним в звязку існують всі спілки для сушення цікорії (в загальнім числі 34).

д) Кооперативи для утілізації овочів поширено переважно в Чехії, де є загалом 31 чеська спілка і 3 німецьких. На Мораві налічується 5 чеських та 6 німецьких. У Шлезьку взагалі немає. Ці кооперативи, більшість яких повстала під час війни, коли вони також найкраще працювали, для успіху своєї діяльності мусять відповідати певним умовам, що не завше можна добре здійснити в кооперативній формі...

е) Кооперативи льонові, яких загалом існує 37 (з них 15 німецьких), від самої своєї появи і доси суть тяжким питанням чесько-словацької кооперації. Не зважаючи на всяке піклування про їхній дальший розвиток, успіхи їхні невеликі, бо головною для них перешкодою є загальний низкий рівень культури льону в чеських країнах... І, коли взяти під увагу, що чеські кліматичні умови унеможливають плекання волокна приблизно подібного до французького та голандського, то ні в яким разі не можна погодитися з фактом, що в Чехії та на Мораві, де хліборобська культура досягла такої височини, справа продукції льону перебуває на такому рівні, як в Московщині, тоб-то в країнах з найпримітивнішими способами господарювання. А тому при культурі льону кооперативна організація була б дуже доречною. Позаяк же при продукції збіжжя, кооператив може мати вплив лише при збуті або при набуванню насіння, то саме при культурі льону кооперативна діяльність може проявитись дуже енергійно, беручи на увагу систематичне плекання льону, тоб-то мочення, сушку, витирання і остаточне його опрацювання. При спільній праці якість виробленого полотна буде значно одноманітнішою, бо на це саме має вплив спосіб його виробу... Одже, лише удосконалення продукції може піднести чехословацьку культуру льону, а це удосконалення можливе лише шляхом кооперації.

ж) Кооперативи для продажу худоби в чеських країнах не мають широкого розвою, бо це завдання полагоджується іншими шляхами. Загалом однак існує таких спілок 14, але більшість з них німецьких (9). З таких чеських кооперативів на Чехію припадає 3, на Мораву — 1 і на Шлезьк — 2.

*III. Кооперативи для плекання худоби.* Вони становлять собі завданням піднесення скотарства через заведення шляхетніщих порід худоби, через забезпечення добрих репродукторів, через ведення племенних книг, влаштуванням пасовиськ і т. д. Головним чином, вони поширені на Мораві та в німецьких округах. З них: кооперативи для влаштування пасовиськ, на жаль доси трапляються дуже рідко. На Шлезьку існує 4 таких спілки, що загалом дуже добре працюють. На Мораві — лише одна; в Чехії — чеської а ні одної. Більшу популярність ці кооперативи мають в німецьких районах, особливо в Чехії, де загалом нараховується їх 23. Цілком у всіх чеських країнах є таких спілок 30.

Кооперативи для поліпшення скотарства мають більше значіння. Поширено їх переважно на Мораві. Крім 45 чеських спілок, в цій провінції було 37 німецьких таких кооперативів, загальне значіння яких

для поліпшення краєвих порід, переважно товару, — дуже велике. Всіх спілок цього типу в чеських країнах налічують — 104. Останніми часами помітно все більше зацікавлення цією галузю кооперації, особливо ж кооперативами для поширення пасовиськ, за для чого можна було б з успіхом використати закон про переведення земельної реформи.

*IV. Помічні кооперативи.* З розвитком промисловости серед хліборобів зростало бажання зкористувати зручності, звязані з заміною ручної праці машиною. Дороге набування машин, що часто перевищує фінансові сили поодиноких господарів, навело на думку творити з цією метою спеціальні спілки. Передовсім сюди належать кооперативи молотильні. Звичайно кілька господарів єднуються для спільного придбання молотильної гарнітури, яку потім за певну платню позичають членам для користування. З кінцем 1920 року в Чехословаччині було всіх машинових кооперативів 140.

З інших хліборобських помічних кооперативів слід ще згадати рільничні спілки ваг, яких є 14; всі — на Мораві. Останніми часами величезного значіння набули електричні кооперативи. Первісно вони повстали, як місцеві електричні центральні, що постачали електрику для потреби своїх членів. Вони виконали велике завдання, поширюючи зрозуміння і зацікавлення справою уживання електричної енергії в сільському господарстві. Згодом виявилось, що утворення окремих малих електричних централей не вигідне економічно та що кооперативи можуть добре існувати лише, як консументи енергії, продукуюваної великими централями. Тому кооперативи ці організуються в союзи, що будують розводячі сіті. Союзи самі приймають участь в підприємствах, що постачають енергію. Через збудування сітей другорядних постачається ток кооперативам таким чином, щоб для всіх консументів ціна його була однакова.

Електричних кооперативів було з кінцем 1919 року: 150 в Чехії, 134 на Мораві і 64 у Шлезьку. Найгустіша сітка в Чехії біля Кралевого Градця, де положено основу для пляномірного переведення електрофікації чеського села шляхом заснування кооперативної електричної централі в селі Векоші (1906 р.).

Цікавим підприємством цього роду є кооперативна електрична централя в Дразіцях біля Младої Болеслави, заложена перед 35 роками, що постачає електричну енергію для 5-ох повітів. Її виконавча сила виносить 5.000 Н. Р.

---

## СЛОВ'ЯНСЬКА СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАТИВНА ПАЛАТА В ПРАЗІ.)\*

Кооперація, вірна своїй основній zasadі: „в єднанні сила“ — завжди працювала в напрямі до об'єднання. Дрібні спілки гуртувалися в Союзи. Ці творили повітові або краєві організації, що потім об'єднувалися в за-

---

\*) З книги: „Кооперація в слов'янських країнах.“

гально державних централях. Цей рух переливався через кордони держав і було вже роблено спроби витворення спільних міжнародних централей. Виявилось, однак, що відносини і час не зовсім відповідні для здійснення цих прямувань. Як кооперація, так і поодинокі верстви населення майже у всіх країнах віддають всі сили та засоби для зміцнення власних організацій; тому думка про загальне об'єднання лишається все ще бажаною, але поки що не здійсненим ідеалом.

Спроби витворити спільну централю не здійснились, головним чином, через те, інтереси деяких держав та соціальних шарів не цілком однакові, що не лишається без наслідків для кооперації. Там, де йде про інтереси очевидно спільні, — об'єднання можливе навіть в найширшому міжнародному масштабі. Добрим прикладом цього може бути міжнародній сільсько-господарський інститут в Римі.

Велике значіння солідарности відчувалося завжди і зокрема слов'янськими народами, історія яких, саме через брак солідарности, згадує стільки трагічних подій. Не зважаючи на розщиплення, викликане історичною долею, чуття спільности і зрозуміння для спільної праці було у Слов'ян завжди дуже живучим. Доказом тому є факт, що кооперативна думка знайшла серед них таку захоплену зустріч. Небувалий розвиток кооперативного руху настав, скоро спали пута насильства й обмеження, а народи мали змогу самі вирішувати свої справи.

Після перевороту в Чехословацькій республіці перепон до господарського співробітництва вже не було й було вже тільки справою часу, щоб думка об'єднання набула реальних форм. Це сталося 16-го травня 1921 року шляхом заложення Слов'янської Сільсько-Господарської Кооперативної Палати в Празі. Таким чином було здійснено думку спільної кооперативної централі, хоч і в меншій, але все ж таки міжнароднім масштабі.

Це був початок свідомого і планомірного культурного та економічного зближення, якого власне слов'янські народи так потребували. Слов'янська кооперація мало відома в світі, навіть слов'янські кооператори дуже мало її знали. Вони мусили сполягати на чужі інформації, що рідко коли бувають досить об'єктивними. Що до справ економічних, то положення було ще гірше. Від початку своєї історії Слов'яне уступали торгівлю чужинцям, цей стан річей в своєму естві без зміни лишивсь аж по теперішній час. Про витворення таких торговельних організацій, які мають великі народи Європи, навряд чи й могли думати Слов'яне. Єдине, що вони можуть витворити проти експанзії чужої великої торгівлі, це кооперація. Спільна чинність в економічних справах через кооперативні організації, опираючись на спільну централю, може захистити слов'янські держави перед тим, щоб вони не стались господарськими колоніями чужого капіталу.

Культурний та господарський розвиток слов'янських країн є фундаментом, на яким має бути збудовано діяльність палати. Цю програму сформульовано в кількох словах, але ж для свого здійснення вона вимагає багато всесторонньої та тривкої праці, напрямки якої було визначено в статутах Празької Палати. Одже ця Палата:

1. Знайомить своїх членів та кожного зацікавленого з станом хліборобства у слов'янських народів та їхньою кооперацією, беручи під увагу переважно загально-торговельні відносини, можливий експорт і імпорт



хлібороських продуктів та предметів першої необхідности, сирівців, і промислових засобів, потрібних в сільському господарстві.

Ці інформації Палата одержує шляхом безпосередніх зносин з поодинокими хліборобськими кооперативними союзами, поодинокими діячами або кооперативними спілками.

2. Досліджує внутрішню організацію та організаційну систему поодиноких союзів і кооперативів, одержує та переховує з цією метою видані союзами різні друки та публікації (статути, регулямини, ревізійні протоколи, книжки то що).

3. Зокрема палата студіює техніку переводження ревізій та контролю, як в союзах так і в поодиноких кооперативах (конференції ревізорів).

4. Впливає на піднесення освіти кооперативно-службового персоналу шляхом їхнього обміну та уможливлення їм студій в кооперативних та інших школах.

5. Через загальний або спеціальний інформаційний відділ стежить за можливістю взаємної закупки та збуту господарських річей, промислових виробів і хліборобських продуктів. Співпрацює в напрямі здійснення взаємних відносин або сама безпосередньо шляхом уділювання інформацій про умовини торговельних зносин, а зокрема — інформаціями про транспорт, цю, ціну, валюту, виплатні умовини, про ринки, вистави, співпрацю при подорожах і співучасти в чужих ринках та взаємною пропагандою торговельної діяльності кооперативних союзів поодиноких країн, або в деяких випадках також через заложення відповідних товариств торговельного, комунікаційного та інформаційного характеру.

6. Подає відповідним органам подання що до захисту інтересів сільсько-господарської кооперації при завязуванні торговельних умов і т. д.

7. Студіює законодавство, поскільки воно стосується до кооперації, боронить інтереси кооперації при її законодавчій формулюванні.

8. Репрезентує перед прилюдними урядами і приватними чинниками інтереси словянських сільсько-господарських кооперативів.

9. Збирає розробляє та поширює статистичні й інші відомости, що стосуються до кооперації.

10. Видає відповідні періодичні й неперіодичні публікації.

11. Влаштує анкети в справах сільсько-господарської продукції, сільсько-господарської кооперативної торгівлі та промисловости серед своїх членів та інших інтересантів; організує виклади, з'їзди, вистави, конференції та наукові екскурсії.

12. Веде катальог сільсько-господарських кооперативних підприємств та інших не кооперативних підприємств, що цікавляться торговельними й культурними зносинами зі словянськими сільсько-господарськими кооперативами.

13. Витворює й утримує сітку дописувачів.

Членами Палати можуть бути Союзи хліборобських кооперативів словянських народів, а саме — союзи, зорганізовані в якій-будь правній формі (спілки, товариства, товариства з обмеженою порукою, акційні товариства), метою яких є здійснювати на користь приналежних кооперативів деякі з цих точок:

- а) оборона спільних інтересів кооперативів,
- б) ревізія,

в) знормування грошових лишків,

г) уділювання кредиту.

д) закупка потреб або оброблення та збут продуктів і виробів.

Членами Палати можуть бути також союзи, що мають своїми співчленами й хліборобські кооперативи, поскільки, однак, більшість членів в цих кооперативах — хлібороби.

Найдзвичайними членами можуть бути аналогічні кооперативні союзи інших націй та поодинокі кооперативи або фізичні і правні особи, що цікавляться кооперацією чи мають перед нею заслуги.

Членами кореспондентами можуть бути фізичні та правні особи, призначені товариством.

Членство набувається після прийняття кооперативною Радою Палати на основі попередньої писаної заяви.

Члени мають право допоминатися помічі Палати, зокрема в дусі § 3-го статуту, та активно приймати участь в його діяльності, відповідно, до засад, визначених в статуті. Члени повинні піддержувати Палату в її прямуванні до своїх завдань, платити річні членські вкладки.

Членські права втрачаються:

1. Після добровільного виступлення на основі писаної заяви, затвердженої палатою.

2. На основі виключення, яке може статися по ухвалі загальних Зборів.

Адміністрацію Палати виконують загальні збори, кооперативна Рада, адміністративна управа та ревізійна комісія.

Адміністративна управа з секретаріатом полагоджують агенду Палати. Ревізійна комісія, будучи контрольним органом, має трьох ревізорів, обраних загальними зборами на три роки. На таких же засадах вибирають і трьох членів третейського союзу.

Майно Палати складається з:

а) членських вкладок, б) премій, що виплачуються за співучасть палати при полагодженню торговельних справ, в) прибутку від продажу книг, часописів та різних винагород за надзвичайні функції Палати, що в кожному окремому випадку буде встановлено, згідно до засад регуляміну, г) добровільних дарунків.

Щорічну вкладку установлюють загальні збори.

Палата стала осередком словянської хліборобської кооперації. В її помешканні зустрічаються словянські кооператори, тоб то Палата, таким чином, є не лише місцем, де вони зазнають, але і центром, з якого вийшло вже багато починів до реальної праці. Палатою цікавляться прибуваючі до Праги словянські кооператори, що подають результати свого досвіду, свої вражіння та погляди, а це робиться або у вужчому кооперативному колі, або перед ширшим зацікавленим загалом.

Крім цих функцій, палата не забуває і про своє економічне завдання. Вона стоїть в живім контакті зі всіма прилюдними інституціями як урядовими (поскільки цього вимагають відносини), так і з автономними та приватними. Через міністерство закордонних справ вона має звязок з чехословацькими консулатами за кордоном, а рівночасно з визначними європейськими кооперативними та господарськими установами, з міжнароднім сільсько-господарським інститутом в Римі та міжнароднім інститутом праці в Женеві. Вона звертає велику увагу на

те, щоб в ній було представлено всю чехословацьку промисловість, передовсім сільсько-господарську, щоб, таким чином, завжди, коли цього будуть вимагати обставини, вона могла виконувати об'єктивно і безкорисно роллю посередника, що однаково потрібний як словянській промисловості, так і словянському хліборобству.

З цією метою Палата, крім бібліотеки спеціальних творів, має ще колекцію статистичних збірників, відомостей і т. д., каталогів та преїскурантів чеськословацької промисловости. Скоро ж відносини трохи унормуються, вона заложить музей оказів, за для чого обіцяючим печатком була збірка експонатів, подарованих Палаті з Празької сільсько-господарської виставки в 1922 році.

Палата була одною з перших установ, що виступала в оборону голодуючого населення Московщини та України. Її заклик до загальної словянської кооперації зустрів живий відгомін. Палата приймає участь в допомогівій економічній акції на користь Росії та помагає російським емігрантам в Чехословаччині. Щоб ця акція на користь голодуючого населення Росії та України, з огляду на перепони, не лишалася на мертвій точці, палата відбула низку нарад з представниками уряду, кооперативних, господарських та промислових чехословацьких кол. Розуміється, що доки відносини там не буде унормовано, тут не буде умовин для реальної праці з позитивними наслідками, тоб то акції не можна перевести в життя.

При співучасті цієї Палати було влаштовано низку екскурсій словянських кооператорів по різних хліборобських чехословацьких підприємствах. Робилося це гуртками, але були й поодинокі інтересанти. Крім полагодження безпосередньо урядових справ, Палата виконувала різні праці, що доручали їй кооперативні та споріднені організації або поодинокі кооператори та громадські діячі. Вона приймала участь в заложенню в Празі російських хліборобських і кооперативних курсів та в організаційній праці при влаштуванні минулого року в Празі з'їзду російських професорів та вчених. Кооперативна палата помагала й помагає скрізь та завжди, коли цього від неї вимагають, починаючи від порад при організуванні кооперативних спілок, та кінчаючи виїздними й приїздними візами до Республіки. Можна сказати, що кооперативній Палаті слід дякувати за те, що тепер кожний словянський кооператор може заїхати не тільки до кожної словянської держави, але і до багатьох інших країн, як приклад до Англії, Франції та Швейцарії, де на припоручення палати його як найкраще приймуть, охоче йому допоможуть і дадуть пораду. Палата зазнайомила й зблизила головних представників словянської кооперації, що є одною з її чинностей.

У видавничій діяльності палати слід згадати невелику брошуру — „Словянська сільсько-господарська кооперативна палата, її повстання та мета“, що було видано по чеському та сербському, а в короткому витягу тако ж — по французькому. Її підготовлено до друку і в інших словянських мовах. У 1922 році палата видала чеський переклад фахової праці проф. М. А. Лазаркевича — „Культура льону в Західній Європі.“ Цього року було видано чеську брошуру про словянську кооперацію.

Від грошевих фондів Палати буде залежати продовження її видавничої діяльності.

Час, коли було заложено Палату, та перший рік її діяльності не були сприятливими для якої будь культурної чи господарської чинності. Все ж таки було положено підвалини для спільної праці словянської кооперації.

Членами Палати нині суть такі Союзи:

1) Центрокооператив в Празі, 2) Центральний Союз сільсько-господарських кооперативів в Празі, 3) Московський Народний банк в Лондоні, 4) Центральний льоновий союз в Лондоні, 5) Російський транспортний союз в Лондоні, 6) Союз союзів Південно-Східних Спілок („Ювос“) в Ростові на Дону, 7) Союз українських кооперативних союзів („Оцукс“) в Лондоні, 8) Головний кооперативний союз Югословянський в Білграді, 9) Центральний Союз чеських хліборобських спілок в Берні, 10) Союз чеських хліборобських спілок в Опаві та 11) Центральний Кооператив в Братиславі.

Було б бажаним, щоб словянська сільсько-господарська кооперативна Палата стала осередком спільних прямувань всіх словянських народів на користь словянської кооперації та кооперативної думки взагалі.

---

## НІМЕЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РУХ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ.\*)

Повстання німецьких кооперативних спілок в Чехах, на Мораві та Шлезьку датується від 60-тих років минулого століття. Головний їхній центр був первісно у Відні, де в 1878 р. було засновано »Allgemeiner Verband der Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften« (Загальний союз ремісницьких і господарських спілок), в якому, крім споживчих спілок, були також кредитові кооперативи. Поміж пролетарськими, робітничими споживчими спілками та дрібноміщанськими кредитовими кооперативами дійшло в 90-тих роках до конфліктів, в наслідок яких цей союз распався. Пролетарські робітничі споживчі спілки та продуктивні кооперативи організувалися в 1896 р. в »Verband der auf Selbsthilfe beruhenden Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften« (Союз опертій на самопомочі продуктивних та господарчих кооперативів). З цього союзу, в якому з часом відбулися деякі зміни, у 1904 р. повстав »Zentralverband österreichischer Konsumvereine« (Центральний союз австрійських споживчих спілок). Товариство гуртового закупу австрійських споживчих спілок »Söc« було заложено у Відні в 1905 році.

В наслідок перевороту німецькі споживчі спілки в Чехах, на Мораві та Шлезьку, стали самостійними, утворивши »Verband deutscher Wirtschaftsgenossenschaften« (Союз німецьких господарських кооперативів), що 6-го червня 1919 року мав свої установчі збори. Територіяльно цей союз є поділено на 7 секцій: Західно-Чеську, Північно-Західно-

---

\*) Цю статтю подано Міністерством Суспільного Опікування, як матеріял Німецького Кооперативного Союзу.

Чеську, Північно-Чеську, Східно-Чеську, Південно-Чеську, Моравську та Шлезьку. Він видає два кооперативних часописи, а саме: для кооперативних службовців „Konsumgenossenschaft“ (Споживча спілка), що виходить два рази на місяць в накладі 3.500 примірників, і для членів „Konsumgenossenschaftliches Familienblatt“ (Споживчо-кооперативний часопис) в накладі 110.000 примірників.

Тепер вже можна навести статистичні дані про цей рух за 1921 рік. До союзу належить 285 споживчих спілок, що мають 1161 крамниць і 303.054 членів. Загальний оборот у вищезазначеному році виносив 712.626.000 к. ч.

Товариство для гуртового закупу, Кооперативна Централь для постачання краму для споживчих спілок, у 1919 році розпочала діяльність в Чехословацькій Республіці. Її украйовлення, відділення од відповідного віденського товариства вимагає вже тільки формального полагодження. Оборот німецького товариства для гуртового закупу для споживчих спілок в Чехословаччині „Ges“ виносив у 1920 році 403.500.000 к. ч. і в 1921 році піднісся до 450.000.000 к. ч. Це товариство протягом останніх років незвичайно розвинулося. Нині, крім централі в Празі, воно має відділи в Усті над Лабою, в Чеських Будейовицях, Карлових Варах, Горнім Ружодолу (під Ліберцем), Трутнові, Оломуці, Моравській Оставі та один підлягаючий йому склад — в Моравським Шумперку. Крім цього, в Подмоклях і Карлових Варах організуються кооперативно-торговельні доми.

Слід побачити канцелярії Централі цього товариства в Празі II (на Фігнеровій площі ч. 4 та на Венціговій ч. 5), де в набутовому домі наприкінці 1920 року було зорганізовано новітні, під шклянню стелею, помешкання світлі та просторі. Головне велике помешкання — подвійною шклянню стелею крито, зала для праці має 24 метри завдовжки, 15 — завширшки та цілком посідає площу в 360 кв. метрів. Крім цієї великої зали, було влаштовано 23 урядових кабінетів. В їдальні щодня колективно харчується службовий персонал, обід для якого приправляють його коштом в спеціальній кухні. Загалом службового персоналу є 550 чоловік, в тім числі 315 робітників і 235 урядовців.

Власну продукцію цього товариства в першу чергу звязано з харчовими підприємствами в Нератовицях, що були засновані у 1917 році і вже значно поширилися. Тепер в Нератовицях існує фабрика для використання овочів (виріб мармеладу, овочевих соків і т. д.), фабрика продукції кавових сурогатів (виріб цїкорії і т. д.), заклад дестильційний, солодовня, відділ для смаження кави на продаж, столярня, бондарня, хімічна лабораторія і т. д.

В Північних Чехах, саме в Цвокові, німецькі кооперативи мають власну ткацьку майстерню, що в 1921 році виробила загалом ріжного текстильного матеріалу (гумових стрічок, бавовняних крайок, едвобних стрічок, гнотів і т. д.) коло 800.000 метрів. В Західних Чехах (в Пернінку) існує майстерня вишиванок та білизни, що має 5 великих машин для вишивання, з яких кожна щоденно вишиє 6—8 штук матерій. Кожна машина дістає волокна з 224 шпульок. Фабрику білизни було засновано в квітні 1921 року. Вона має 20 машин до шиття, працюючих моторною силою. Наприкінці 1921 року працювало вже 84 швейних машин при допомозі електричної енергії. Протягом 9-ох місяців 1921

року було вироблено 75.000 штук білизни, передовсім робітничої, при чому зверталась головна увага на добру якість матеріалу та виконання.

Потім в 1921 році вищезгадане товариство для гуртового закупу заложило в Гербовицях (недалеко від Усті над Лабою) власний млин, що може працювати водою і електричною силою та може кожного дня змолоти 2 вагони збіжжя. До цього млина, крім господарських будівель, належить ще чималий шмат ґрунту, на якому можна збудувати дальші кооперативні підприємства.

В Моравській Остраві „Гес“ має хімічну фабрику, в якій виробляється крем на черевики для організованих споживачів. Є також думка організувати виріб інших хімічних продуктів, потрібних в робітничому щоденному життю.

Німецьке товариство для гуртового закупу, що обслуговує коло  $\frac{5}{4}$  мільона споживачів та являється одже одною з найбільших організацій консументів, дуже радо увійшло в міжнародні торговельні зносини. Це товариство, як покупець, заінтересоване ріжними гатунками краму, головно — харчів, що можна постачати з України.

В обмін це товариство могло б постачати вироби власних підприємств, а саме: мармелад, овочеві соки, цюкорію, сурогати кави, власного виробу білизни та текстильний крам.

## СТАН КООПЕРАЦІЇ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

1-е січня 1922 року.

	Чехія	Морава	Шлезьк	Словаччина	Підкарпаття	Загалом
Кооперативи кредитові (загалом) . . . . .	3469	1506	328	312	105	5720
Ощадні каси . . . . .	852	536	61	—	—	1449
Райффайзенки. . . . .	2617	970	267	312	105	4271
Кооперативи: сільсько-господарські . . . . .	1096	621	80	283	44	2124
споживчі . . . . .	963	539	88	982	86	2658
ремісничі і робітничі про- дуктивні . . . . .	1128	480	53	46	16	1723
будівельні . . . . .	796	278	78	25	—	1177
решта . . . . .	24	11	—	5	—	40
Разом . . . . .	7476	3435	627	1653	251	13.442

Ці 13.442 кооперативи, при загальнім числі населення 13,595.816, суть очевидним доказом не тільки високого кооперативного поступу, але ще й вірного суспільного чуття чехословацького люду, шукає поліпшення своїх господарських відносин не в революційних переворотках, але в мирній, доцільній, суспільній праці.

\*

ДРУКАРНЯ „ПОЛІТИКА“ В ПРАЗІ.